

Оксана ЛОБАЧЕВСЬКА

НОВІ ТАКСОНИ МОХІВ З ГЕРБАРІЮ А. ЛАЗАРЕНКА

Подано список нових для науки видів і внутрішньовидових таксонів мохів, запропонованих А. Лазаренком. Більшість зразків зібрана під час вивчення флористичного складу бріофлори мало досліджених територій Центральної Азії і Далекého Сходу. Крім власних колекцій А. Лазаренко опрацьовані збори мохів інших дослідників. Для кожного зразку наведено місце збору і всі помітки, зроблені ним під час визначення таксону.

Андрій Созонтович Лазаренко (1901—1979) — видатний вчений з питань систематики, філогенії та ботанічної географії, який зробив значний внесок у розвиток бріологічних досліджень, був одним з визначних дослідників бріофлори європейської та азійської частин СРСР.

А. Лазаренко вже в перших своїх публікаціях [3—7] описав нові види для флори України, відзначив їх екологічні, біологічні й географічні особливості. Наукові інтереси вченого сягали далеко за межі регіональної бріофлори України. Для дослідження флористичного складу бріофлори А. Лазаренко провів численні експедиції у різні регіони колишнього СРСР. Найцікавішими для ученого були мало досліджені в бріологічному розумінні території, які становили інтерес як для систематики, так і для історії флори взагалі.

Представлений список подано за матеріалами зборів, зроблених А. Лазаренком під час відрядження Української Академії наук улітку 1928 року в Центральну Азію: Киргизьку Автономну Республіку, північний Тянь-Шань (район горіхових лісів Фергани), Закаспійський край (околиці міста Ашгабада, гори Копет-Дага, а саме Фірюза, аул Сулюклі). Особливе географічне положення Фергани, відмежованої з усіх боків або високими сніговими хребтами, або пустелями, дало можливість досліднику сподіватися, що бріофлора тут повинна мати своєрідний характер.

Улітку 1930 року А. Лазаренко побував у експедиції у Південно-Усурійському краї на Далекому Сході з унікальною флорою третинних реліктових лісів євразійського континенту. Спинившись у Владивостоці, він екскурсував у різних напрямках від міста. Здійснив семиденний виїзд на північ від Владивостока у Шкотовський район на верхів'я річки Майхе. Бріофлора Південно-Усурійського краю за видовим складом належить до найцікавіших і найбагатших регіонів. Зібрані матеріали виявилися надзвичайно важливими не тільки для встановлення видового складу бріофлори, а й для аналізу ступеня її оригінальності та у зв'язку з цим її походження.

Цінні колекції були зібрані ним і під час експедицій на Далекий Схід у 1933 і 1935 роках. А. Лазаренко відвідав заповідник Гірсько-Тайгової станції Академії наук СРСР у верхів'ях р. Супутінки, притоки р. Суйфуна, на південних узгір'ях гірського хребта Сіхоте-Аліня. Бріофлору території заповідника досліджував із середини вересня до кінця жовтня 1934 р. Майже вся територія заповідника — маньчжурська тайга і лише на північному сході, на водорозділі річок Супутінка і Майхе, трапляється Охотська тайга.

За час своєї експедиції до Південно-Усурійського краю учений зібрав велику колекцію мохів, в якій були й нові для регіону таксони: види, роди і родини, а також нові, невідомі для науки види. На далекосхідному матеріалі А. Лазаренко описав для науки три роди, 20 видів і дві нові форми. Вивчав бріофлору переважно у флористико-географічному та морфолого-систематичному напрямках з подальшим охопленням фіто-ценотичних особливостей, питань екології, біології. Дослідження бріофлори Далекого Сходу як флори третинних реліктових лісів євразійського континенту було важливе для вченого не тільки для поповнення флористичного списку Радянського Союзу, а й своїм безпосереднім значенням для з'ясування генези лісової бріофлори України.

Проаналізувавши історію розвитку бріофлори Далекого Сходу, починаючи з третинного періоду, А. Лазаренко вперше створив оригінальну зональну класифікацію географічних елементів. На підставі глибокого аналізу поширення мохів він з'ясував генезу бріофлори широколистяних лісів Північно-Східної Азії у зв'язку з розвитком бріофлори Голарктики. Результати опрацювання ним зібраних під час численних експедицій величезних колекцій опубліковані у фундаментальних працях [8—13] та узагальнені в докторській дисертації „Основні моменти розвитку бріофлори радянського Далекого Сходу“.

Крім власних матеріалів, А. Лазаренко опрацьовував збори інших дослідників: Д. Зерова з Алтаю, Алма-Атинської обл., Західного Закавказзя; А. Оксера з Азербайджану; М. Котова зі Східного і Центрального Тянь-Шаня; У. Маматкулова, К. Малиновського і В. Запрягаєва з Таджикистану. Чимало ботаніків з Далекого Сходу передавало для визначення свої збори: численні і розмаїті бріологічні матеріали були отримані від геоботаніка М. Кабанова, після Сахалінської Лісоекономічної експедиції, від О. Шафеева. Усім цим дослідникам А. Лазаренко щоразу висловлював свою найглибшу подяку і виявляв знак пошани до визначних ботаніків, біологів, називаючи на їх честь нові таксони: *Tortula afanassievii* Laz. [9], *Pterygoneurum kozlovii* Laz. [14], *Hydrogonium mamatkulovii* Laz. [15] та багато інших.

А. Лазаренко опублікував описи шести нових родів: *Mamillariella* Laz., *Flagellomnium* Laz. і *Neckeradelphus* Laz. з Далекого Сходу, *Cephalocladium* Laz. з Алтаю, *Lydiaeae* Laz. і *Usmania* Laz. з Середньої Азії [9—13], з них лише два ендемічні роди (*Mamillariella* Laz. і *Cephalocladium* Laz.) з родини *Fabroniaceae* підтверджені [2, 17]. З 32 нових видів, описаних А. Лазаренком (4 види з України, 12 видів з Далекого Сходу і 16 видів з Центральної Азії), лише 22 види не були переглянуті, решту перевизначено й переведено у внутрішньовидові таксони або як синоніми до інших видів [1, 16, 18].

Неопубліковані 22 нові види і 6 нових внутрішньовидових таксонів мохів (разом 43 зразки) з гербарію А. Лазаренка подані за абетковим порядком, без описів і діагнозів (*nomina nuda*). Серед них 9 нових видів і 1 форма з Далекого Сходу, 13 видів і 2 форми із Середньої Азії і по 1 новому внутрішньовидовому таксону з України, Алтаю і Закавказзя. У списку нових таксонів є два нові види *Cirriphyllum malynovskyi* Lazar. і *Bryum kotovii* Lazar., які А. Лазаренко з глибокої поваги до вчених ботаніків К. Малиновського і М. Котова та вдячності за сприяння бріологічним дослідженням назвав їхніми прізвищами. Інформацію про них подаємо далі відповідно з оригіналами текстів етикеток.

***Barbula reflexa* (Brid.) Brid. fo. *tenuissima* Lazar. fo. nova**

Північний Алтай, Гірно-Алтайська обл., Елекмонарський р-н, Аскат. Затінені скелі над р. Катунь. Зібрав Д. Зеров 19.08.1940. Визначив А. Лазаренко.

***Brachythecium crassum* Lazar. sp. nova**

Казахстан, Алма-Атинська обл., Кунгей Ала-Тау Кайракти, Саз. У воді, 3400 м над рівнем моря. Зібрав 9.07.1940 і визначив А. Лазаренко.

***Brachythecium fontanum* Lazar. sp. nova?**

Далекий Схід, Усурійська обл., верхів'я р. Супутінки. Заповідник Гірсько-Тайгової станції АН СРСР. Мокре каміння у р. Кам'янка. Зібрав 23.09.1934 і визначив А. Лазаренко.

***Brotherella ussuriensis* Lazar. sp. nova**

Далекосхідний край. Усурійська обл., верхів'я р. Супутінки. Заповідник Гірсько-Тайгової станції АН СРСР. На гнилій деревині. Зібрав 11.10.1934 і визначив А. Лазаренко.

***Bryum kotovii* Lazar. sp. nova**

Українська урядова експедиція у Центральний Тянь-Шань 1933 року. Заболочена долина р. Учбчат, на 1/4 км вище долини р. Чараташ. Виходи джерел у долині. Зібрав М. Котов 28.09.1933. Визначив А. Лазаренко.

***Bryum subcoeleste* Lazar. sp. nova**

Таджикистан. Східний Памір, долина Окбайтал, ущелина Чечекти, схил Зору, висота 4700 м над рівнем моря. На луках. Зібрав У. Маматкулов 25.05.1960, зразок № 2461. Визначив А. Лазаренко.

***Bryum subpendulum* Lazar. sp. nova**

Українська урядова експедиція в Центральний Тянь-Шань 1933 року. Урочище Китибель, лівий берег р. Каїнди. Розсипище вапняку над ялиновим лісом. Пробна ділянка № 51. Зібрав М. Котов 24.08.1933. Визначив А. Лазаренко.

***Bryum vestitum* Lazar. sp. nova**

Далекосхідний край. Усурійська обл., верхів'я р. Супутінки. Заповідник Гірсько-Тайгової станції АН СРСР. Скелі затінені над р. Майхе (доплив р. Супутінки). Зібрав 24.09.1934 і визначив А. Лазаренко.

***Bryum vestitum* Lazar. sp. nova**

Далекосхідний край. Усурійська обл., верхів'я р. Супутінки. Заповідник Гірсько-Тайгової станції АН СРСР, р. Кам'янки. Затінені скелі. Зібрав 23.09.1934 і визначив А. Лазаренко.

***Campylophyllum scabrum* Lazar. sp. nova**

Далекосхідний край. Усурійська обл., верхів'я р. Супутінки.

Заповідник Гірсько-Тайгової станції АН СРСР. Тимохів ключ. На камінні, за течією. Зібрав 22.10.1934 і визначив А. Лазаренко.

Ceratodon purpureus* Brid. fo. *proliqera* Lazar. fo. *nova (чоловічі рослини)

Київська обл., Черкаський р-н, с. Руська Поляна. У сосновому лісі. Зібрав М. Слободян 5.08.1950 р. Визначив А. Лазаренко.

Cirriphyllum Malynovskiyi* Lazar. sp. *nova

Таджикистан. Сталінабадська обл., Варзобський р-н. Гісарський хребет, ущелина Кондара. На затінених скелях біля водоспаду Обі-Сафет, 1700 м над рівнем моря. Зібрав К. Малиновський 15.06.1956. Визначив А. Лазаренко.

Claopodium tenuissimum* Lazar. sp. *nova

Далекий Схід, Усурійська обл., верхів'я р. Супутінка. Заповідник Гірсько-Тайгової станції АН СРСР. Тимохів ключ. На скелях. Зібрав 22.10.1934 і визначив А. Лазаренко.

Didymodon decurrens* (Lazar.) Lazar. sp. *nova

Туркменія, Копет-Даг, околиці м. Ашгабад, аул Сулюклі. Вапняки. Зібрав і визначив А. Лазаренко.

Entodon pellucidus* (Podp.) Lazar. sp. *nova

Далекосхідний край. Хабаровська обл., Бікінський р-н, р. Алчан (доплив р. Бікіна). Сопка на 26-му кілометрі. На скелях. Зібрав 3.10.1935 і визначив А. Лазаренко.

Grimmia kazachorum* Lazar. sp. *nova

Казахська РСР, Заїлійський Ала-Тау, верхів'я р. Іссик, Бос-Куль. Камінь у лісі Зібрав А. Лазаренко 7.09.1943. Визначив А. Лазаренко 27.12.1954.

Homalothecium tenuifolium* Lazar. sp. *nova

Туркестан. Центральний Тянь-Шань. Ферганський хребет, базар-Курганська лісова дача, урочище Туткол. На стовбурах *Juglans fallax*. Зібрав 9.06.1928 і визначив А. Лазаренко.

Hypoglynum caucasicum* Lazar. sp. *nova

Західне Закавказзя. Чорноморський округ, г. Аїбга, коло м. Красна Поляна. Альпійська смуга. Зібрав Д. Зеров 22.08.1927. Визначив А. Лазаренко.

Lescurea trichophylla* Lazar. sp. *nova

Таджикистан. Каратегізький хребет, південний схил, ущелина Сорбог, напроти кишлака Сійо-Жангал. Висота 1400 м над рівнем моря, у горіховому лісі. Зібрав В. Запрягаєв 17.08.1957, зразок № 6012. Визначив А. Лазаренко.

Pohlia erubescens* Lazar. sp. *nova

Казахстан, Алма-Атинська обл., хребет Дало-ашик (2), Кайракти. Вологий схил в ялиннику, 2650 м над рівнем моря. Зібрав 14.07.1940 і визначив А. Лазаренко.

Pseudoleskea sachalinensis* Lazar. sp. *nova (жіночі рослини)

Гербарій Сахалінської Лісоекономічної Експедиції Далекопрому загін М. Кабанова для геоботанічного дослідження Радянського Сахаліну. Середня течія р. Набіші. Заплава, ліс. Зібрав М. Кабанов 28.09.1930, зразок № 4322. Визначив А. Лазаренко.

Pterygoneurum crossidioides* Lazar. comb. *nova

Казахстан, Алма-Атинська обл. Пустеля на північ від хребта Сюгаті. Фрагменти пустелі серед поливних полів. Зібрав 14.06.1940 і визначив А. Лазаренко.

***Ptychomitrium sidimense* Lazar. sp. nova**

Далекосхідній край. Приморська обл., Посьєтський р-н, бухта Сідімі, мис Бріннера. Схил до моря, на камені. Зібрав 29.10.1933 і визначив А. Лазаренко.

***Syntrichia desertorum* (Brid.) Amman fo. *ovalifolia* Lazar. fo. nova**

Азербайджанська РСР, Апшеронський півострів, околиці м. Мардак'ян. Зібрав А. Окснер 17.10.1935. Визначив А. Лазаренко.

***Syntrichia desertorum* (Broth.) Amman fo. *ovalifolia* Lazar. fo. nova**

Зелене озеро, на каменях на крутому схилі. Зібрав О. Шафеев 22.04.1950. Визначив А. Лазаренко.

***Syntrichia minutissima* Lazar. sp. nova**

Таджикистан. Східний Памір, Рангкул, біля перевалу Саріхтош, околиці кишлака Шопут, 4500 м над рівнем моря. На каменях і скелях. Зібрав У. Маматкулов 3.08.1960. Визначив А. Лазаренко.

***Syntrichia minutissima* Lazar. sp. nova** дублет

Таджикистан. Східний Памір, Рангкул, біля перевалу Саріхтош, околиці кишлака Шопут, 4500 м над рівнем моря, на каменях і скелях. Зібрав У. Маматкулов 3.08.1960. Визначив А. Лазаренко.

***Syntrichia subdesertorum* Lazar. sp. nova**

Казахстан, Алма-Атинська обл., Чилікський р-н, хребет Богуті. Між камінням у затінку. Висота 1900 м над рівнем моря. Зібрав 23.06.1940 і визначив А. Лазаренко.

***Syntrichia subdesertorum* Lazar. sp. nova**

Казахстан, Алма-Атинська обл., Чилікський р-н, хребет Богуті. Між камінням у затінку. 1900 м над рівнем моря. Зібрав 23.06.1940 і визначив А. Лазаренко.

***Syntrichia subdesertorum* Lazar. fo.**

Казахстан. Алма-Атинська обл., хребет Богуті, північний схил хребта, між камінням. Висота 2100 м над рівнем моря. Зібрав 25.06.1940 і визначив А. Лазаренко.

Syntrichia subdesertorum* Lazar. sp. Nova cf. *S. aserbajdjanica

Казахстан. Алма-Атинська обл., хребет Богуті. На затіненому схилі. Висота 1900 м над рівнем моря. Зібрав 25.06.1940 і визначив А. Лазаренко.

***Syntrichia subdesertorum* Lazar. sp. Nova obtusissimae attouls**

Казахстан. Алма-Атинська обл., Кунгей Ала-Тау Кайракти. Схил. Висота 3500 м над рівнем моря. Зібрав 9.07.1940 і визначив А. Лазаренко.

***Syntrichia subdesertorum* Lazar. sp. nova**

Біля Будинку відпочинку текстильників, у тріщинах скал. Зібрав О. Шафеев 13.08.1950. Визначив А. Лазаренко.

***Syntrichia subdesertorum* Lazar. sp. nova**

Вуадільські адири. На схилах, на землі серед каменів. Зібрав О. Шафеев 25.02.1952. Визначив А. Лазаренко.

***Syntrichia subdesertorum* Lazar. перехід?**

На схилі гір в адирах між Вуадилем Кадамжаєм. Зібрав О. Шафеев 6.03.1949. Визначив А. Лазаренко.

***Syntrichia subdesertorum* Lazar. sp. nova**

Таджицька РСР, Сталінабадська обл., Варзобський р-н, ущелина Кондара.

На камені в долині річки. Зібрав К. Малиновський 14.06.1956. Визначив А. Лазаренко.

***Syntrichia subdesertorum* Lazar. sp. nova**

Таджицька база Академії наук РСР. М. Гончаров і В. Михайлівський. Рослини Паміро-Алая.

Гісарський хребет (Південний схил), басейн р. Варзоб, на водорозділі з урочища Кондара в урочище Квак. Північний схил вершини водорозділу під *Juniperus scrawschanica*. 1650 м над рівнем моря. Зібрано 09.1937. Визначив А. Лазаренко.

***Syntrichia subdesertorum* Lazar. sp. nova**

Таджицька база Академії наук РСР. М. Гончаров і В. Михайлівський. Рослини Паміро-Алая.

Хребет Газімайлик, околиці джерела Ходжі-бех-аб. Тинчаковий розарій. 1955 м над рівнем моря. Зібрано 13.07.1937, зразок № 62 Визначив А. Лазаренко.

***Syntrichia subdesertorum* Lazar. sp. Nova (*S. uncinata* Lazar. in herb.**

Туркменська РСР, Копет-Даг. Фірюза, на вапняках. Зібрав 2.05.1928 і визначив А. Лазаренко.

***Syntrichia subdesertorum* Lazar. sp. nova**

Bryum capillare var. *fallaciosum*

Таджицька РСР, Сталінабадська обл., Варзобський р-н, Квак. 1800 м над рівнем моря. На скелях. Зібрав К. Малиновський 12.06.1956. Визначив А. Лазаренко.

***Taylora hornschurchii* (Grev. et Arnott) Moenk fo. *propagulifera* Lazar. fo. nova**

Казахстан. Алма-Атинська обл., Кунгей Ала-Тау Кайракти. Західний схил. Висота 3200 м над рівнем моря. Зібрав 11.07.1940 і визначив А. Лазаренко.

***Timmiella majchensis* Lazar. sp. nova**

Південно-Усурійська країна. Шкотовський р-н, басейн р. Майхе, сопка „Жидівка“ біля с. Многоудобного. Вапняки в затінку. Зібрав 5.09.1930 і визначив А. Лазаренко.

***Thuidium abietinum* (L.) Br. eur. fo. *gracilis* Lazar. fo. nova**

Далекосхідний край. Усурійська обл., Чернігівський р-н, сопка Єлова, в околицях с. Лунза. Розсипище. Зібрав 1.10.1934 і визначив А. Лазаренко.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова А. Л., Абрамов И. И. Мхи ендемики УССР. 1. *Cephalocladium zerovii* Lazar. // Новости сист. низш. раст. 1981. — 18. — С. 179—187.
2. Абрамова А. Л., Абрамов И. И. К пониманию рода мхов *Neckeradelphus* // Новости сист. низш. раст., 1968. — 18. — С. 308—311.
3. Лазаренко А. С. Матеріали до флори листяних мохів України // Вісник Київ. ботан. саду. 1925. — Вип. 3. — С. 22—26.
4. Лазаренко А. С. Нові мохи для флори України // Укр. ботан. журн. 1926. — 3. — С. 11—15.

5. Лазаренко А. С. Про новий вид листяного моху з України // Вісник Київ. ботан. саду, 1926. — Вип. 4. — С. 1—2.
6. Лазаренко А. С. Про новий вид *Tortula ferganensis* з Центральної Азії // Укр. ботан. журн. — 1928. — 4. — С. 64—65.
7. Лазаренко А. С. Відомості про найцікавіших представників Української бріофлори // Тр. Фіз.-мат. Від. ВУАН. 1929. — 15, — Вип. 1. — С. 3—35.
8. Лазаренко А. С. Краткий определитель листовных мхов Дальнего Востока. — Владивосток. 1936. — 160 с.
9. Лазаренко А. С. Матеріали до бріофлори Середньої Азії // Журн. Ін-ту Ботан. АН УРСР. — 1938. — № 26—27. — С. 191—216.
10. Лазаренко А. С. Листяні мохи Радянського Далекого Сходу I. Верхоплідні мохи (*Acrocarpae: Andreaeales-Schistostegiales*) // Ботан. журн. АН УРСР. — 1940. — 1, — № 3—4. — С. 239—243.
11. Лазаренко А. С. Листяні мохи Радянського Далекого Сходу II. *Acrocarpae: Orthotrichales Eubryales; Pleurocarpae: Isobryales Hypnobryales (Theliaceae Leskeaceae)* // Там само. 1941. — 2, — № 1. — С. 51—95.
12. Лазаренко А. С. Листяні мохи Радянського Далекого Сходу III. *Thuidialceae Brachytheciaceae* // Там само. 1941. — 2, — № 2. — С. 271—308.
13. Лазаренко А. С. Листяні мохи Радянського Далекого Сходу IV. *Entodontaceae Hypocomiaceae* // Там само. 1945. — 2, — № 3—4. — С. 185—216.
14. Лазаренко А. С. Бріологічні нотатки // Ботан. журн. АН УРСР. 1946. — 3, — № 3—4. — С. 61—63.
15. Лазаренко А. С. Два нових види листяних мохів з Таджикистану // Доповіді АН УРСР. Сер. Б. Геологія, геофізика, хімія та біологія, 1967. — № 8. — С. 751—753.
16. Савич-Любицкая Л. И. К ревизии дальневосточной флоры мхов. I. // Ботан. журн. 1949. — 34, — № 2. — С. 210—211.
17. Buisck W.R. A re-interpretation of the Fabroniaceae, III: *Anacamptodon* and *Fabronidium* revisited, *Mamillariella*, *Helicodontiadelphus* and *Bryobartlettia* gen. nov. // *Brittonia*. — 1981. — 33. — P. 473—481.
18. Ochyra R. New taxa and new combinations of mosses proposed by Andrey S. Lazarenko // *Journ. Hattori Bot. Lab.* — 1988. — 64. — P. 335—346.

SUMMARY

Oksana LOBACHEVSKA

NEW SPECIES AND TAXONS OF MOSSES FROM THE HERBARIUM OF A. LAZARENKO

22 species and 6 intraspecific taxons, new to science, are given from bryological herbarium of A. Lazarenko. Taxons are presented in alphabetical order without description and diagnoses (*nomina nuda*). Among them new are 13 species and 2 forms from Middel Asia, 9 species and 1 form from Far East and in ones the new intraspecific taxons from Ukraine, Altai and Postcaucasus. Besides his own collections A. Lazarenko has elaborated the collections of other investigators. The collecting-place as well as all marks made by A. Lazarenko during taxon determination are indicated for each sample.